

heeft dit echter nagelaten waardoor zijn conclusies dienaangaande veel van hun waarde verliezen. Mijs inziens laten de rechten die de koning in de tiende en elfde eeuw kon doen gelden op het bezit van de Utrechtse kerk zich moeilijk verenigen met een omschrijving van dit bezit als allodiaal eigendom.

Afgezien van de hierboven uiteengezette kritiek kan worden gesteld dat Doeleman een verdienstelijk boek heeft geschreven, waarvan vooral de hoofdstukken die handelen over de inhoud van de oorkonde van 1085 en over de ontginning van de geschonken gebieden de aandacht verdienen.

C.M. Cappon

Chr. Renardy, *Le monde des maîtres universitaires du diocèse de Liège 1140-1350. Recherches sur sa composition et ses activités* (Bibliothèque de la faculté de philosophie et lettres de l'université de Liège, CCXXVII; Parijs: Les Belles Lettres, 1979, 442 blz., ISBN 66 227 831) en *idem, Les maîtres universitaires dans le diocèse de Liège. Répertoire biographique 1140-1350* (Bibliothèque de la faculté de philosophie et lettres de l'université de Liège, CCXXXII; Parijs: Les Belles Lettres, 1981, 482 blz., ISBN 2 251 66 232 4 (ing.) en 2 251 67232 X (geb.)).

De wereld van de middeleeuwse universiteiten en van hun bevolking beleeft in de Nederlanden een periode van hernieuwde en uitgesproken belangstelling. Mevrouw Renardy neemt daarbij welbewust een eigen standpunt in door haar poging de plaats en de rol van de academië gevormden in de maatschappij van hun tijd te omschrijven. Als kader voor haar onderzoek koos zij, op grond van de overweging dat de meeste afgestudeerden toch geestelijken waren, het bisdom Luik. Als Luikse *magistri* werden beschouwd alle academici die in het bisdom een prebende genoten of er enige activiteit ontplooiden. Een dergelijke afbakening is echter veel minder scherp dan men op het eerste gezicht geneigd zou zijn te aanvaarden. De auteur zelf is zich wel bewust van het probleem met betrekking tot de zeer talrijke niet-residerende clerici die door hun Luikse prebenden toch binnen haar studieterrain vielen; maar haar afbakeningscriterium is bovendien moeilijk hanteerbaar voor leden van de mendicantenorden die immers niet vast aan een bepaald klooster gebonden waren. Bepaald hinderlijk is de afbakening ook om een duidelijk inzicht te krijgen in de rol van de universiteiten in de vorstelijke administratie van Brabant en Henegouwen, omdat deze territoria ook voor een deel buiten het bisdom Luik vielen.

Als begindatum werd natuurlijkerwijze het verschijnen van de eerste magister (Heribert, kanunnik te Aken, 1140) aangenomen; de einddatum werd wat willekeurig op het midden van de veertiende eeuw gesteld, omdat na 1350 het bronnenmateriaal en het aantal afgestudeerden op schrikwekkende wijze zijn toegenomen.

Basis van het onderzoek is een alfabetisch op de voornamen gerangschikt repertorium van de ca. achthonderd *magistri* die de auteur heeft kunnen opsporen. Dit repertorium (II), werd in 1981 als een soort van bijlage bij de eigenlijke studie, een doctoraal proefschrift aan de universiteit te Luik (1979) (I), gepubliceerd. Van elk personage werd een beknopte biografie met verwijzingen naar de betreffende bronnen en literatuur afgedrukt. De dissertatie zelf (I) tracht, volgens een sterk systematisch uitgebouwd plan, die individuele gegevens globaal te verwerken. De figuren uit de twaalfde eeuw krijgen daarbij een afzonderlijke behandeling omdat zij bijzondere problemen stellen in verband met de terminologie

en met hun wetenschappelijke opleiding en ook wegens de schaarste van het bronnenbestand.

Voor de dertiende en de eerste helft van de veertiende eeuw werden de 700 bekende magistrati doorgelicht naar hun geografische en sociale afkomst, naar de bezochte universiteiten en de behaalde diploma's. Vervolgens worden de activiteiten van de Luikse universiteiten in de administratie van het (prins-) bisdom Luik en van het pauselijke hof, van de wereldlijke hoven en van de steden beschreven en wordt hun betekenis in het filosofische, religieuze, intellectuele en literaire leven geanalyseerd.

Om tot deze indrukwekkende resultaten te komen heeft auteur een enorme massa uitgegeven en onuitgegeven bronnen, archivalische en literaire, en een onthutsende hoeveelheid literatuur doorgewerkt en dit op zeer uiteenlopende terreinen van de geschiedenis van de Kerk en van de politieke instellingen zowel als op gebieden die de doorsnee-historicus doorgaans links laat liggen zoals de geschiedenis van de filosofie en de theologie.

Ter illustratie: de auteur is de eerste geschiedkundige die naast de bijdrage van H. Pirenne over Thomas van Aquino's *De regimine Judaeorum* ook de afwijkende stelling van P. Glorieux daaromtrent kent. Zij heeft diens stelling tot de hare gemaakt, en nog verder uitgesponnen (II, 273-274), ons inziens ten onrechte, daar de visie van Glorieux, zoals wij, in een ter perse zijnde bijdrage, hopen aan te tonen, op te weinig vaste gronden berust. Om de maat van haar bibliografisch werk aan te geven: in de ene band beslaat de bibliografie 54 bladzijden en in de andere 106 bladzijden (in een grotere letter gezet), die echter wel voor een goed deel gelijke titels bevatten. Spijtig genoeg wordt de raadpleging ervan bemoeilijkt door de naar ons gevoel nogal willekeurige indeling in diverse rubrieken, die elkaar in feite voor een stuk overlappen.

Aan de eigenlijke verhandeling wijdde de kenner van de universiteitsgeschiedenis J. Paquet een zeer uitvoerige bespreking in het *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, LXIX (1981) 408-418. De omvang van zijn recensie zegt genoeg over het belang dat hij aan de bewuste dissertatie hecht, maar tevens over het aantal bedenkingen en rechtzettingen die zij bij hem opriep. Het ligt verre van ons met een specialist in de materie te willen wedijveren bij het aanstippen van onnauwkeurigheden en (zet)fouten, maar enkel om aan te tonen dat zijn lijst nog verre van exhaustief is, stippen wij aan:

Bladzijde 27: bork, in plaats van boek; ezt, in plaats van et; 34: bestuursen, in plaats van bestuurs- en; 38: socio-professionels, in plaats van socio-professionele; 47: vroegste, in plaats van vroegste; 48: Bedeuting, in plaats van Bedeutung; 85: Juristenstanders, in plaats van Juristenstandes; 96: R.H.Dr.fr.et etr. wordt gebruikt in plaats van de op bladzijde 22 daarvoor aangegeven sigel; in het algemeen trouwens worden de daar aangegeven sigels nu eens gebruikt en dan weer niet; 111: Konrad, in plaats van Konrads; 233: 126, in plaats van 128 en 128 in plaats van 126.

In II zijn de slordigheden misschien iets minder talrijk, maar zij ontbreken ook daar niet. Bij wijze van voorbeeld: bladzijde 48: oudheven, in plaats van oudheden; de sigels B.C.R.A.L.O. (51 en 60) en P.S.A.H.L. (58) komen in de lijst van afkortingen niet voor; 51: benediktinesenabdij, in plaats van benediktinessenabdij; 61: kantoren, in plaats van kantons; 62: totaal onvolledige verwijzing naar *Cahiers Bruxellois*; 92: commentar, in plaats van commentaar; 71: Historia, in plaats van Historiae; 229: 2 september, in plaats van 21 september; 245: irton, in plaats van Virton; 274: Aquina, in plaats van Aquino, en nog eens commentar, in plaats van commentaar; 300: Tirlmont, in plaats van Louvain;...

Het ware onbillijk deze omvangrijke publikaties alleen te beoordelen op grond van dit soort van slordigheden. Fundamenteler is de vraag of dergelijke ruime en ambitieuze on-

derwerpen, waarvoor Luikse promovendi nogal een voorliefde schijnen te hebben, op voldoende bronnenmateriaal steunen, vermits à priori een exhaustief onderzoek, zelfs van alleen maar de uitgegeven bronnen daartoe, de krachten van één onderzoeker te boven gaat.

Men krijgt een indruk van het aantal magistri dat door de mazen van het net van mevrouw Renardy doorgeglipt is aan de hand van de cijfers die zij, in alle wetenschappelijke eerlijkheid meedeelt (I, 142-143 en grafiek 2 aldaar). Voor de periode 1331-1340 vond zij precies vijftig meesters terug, maar in de periode 1341-1350 steeg haar resultaat tot honderd en negen meesters, om de eenvoudige reden dat vanaf 1342 de universitaire *rotuli* die aan de paus werden overgemaakt, bewaard zijn (II, 13). Het hoge *dark number* vóór 1342 is echter niet uitsluitend te wijten aan de beperktheid van het bronnenbestand, maar voor een deel ook aan de lacunes in het onderzoek van het beschikbare materiaal. Zo vindt men bij J. Cuvelier, *Inventaire de la ville de Louvain*, een meester Goswin Carboneth in 1273 (no. 8449) en een meester Walter van Hoesdinne, geneesheer te Leuven, in 1307 (no. 8455). Het pas gepubliceerde deel van het *Oorkondenboek voor Noord-Brabant*, dat de meierij 's-Hertogenbosch vóór 1312 bestrijkt, maakt melding van een magister Daniël, stadsklerk van Den Bosch in 1309, en een magister Lambertus eertijds advocaat aan het hof te Luik, in 1298 reeds overleden (mogelijk te vereenzelvigen met magister no. 547 in II: een meester Lambertus, pastoor van Sint-Christoffel in Luik, maar volgens de auteur nog in leven in 1298). In de analytische inventaris van de oorkonden van Brabant door A. Verkooren (in de bibliografie geciteerd) ontmoet men in 1233 en 1236 een meester Godfried, kanunnik te Leuven, en in 1338 een meester Edward van Noduwez, die in het repertorium niet terug te vinden zijn.

In de eveneens geciteerde regestenlijst van de archieven van Maagdendal door H. Delvaux wordt in 1296 melding gemaakt van een overleden magister Godfried, schoolmeester te Tienen, eertijds gehuwd met een Beatrijs, en hun twee zonen, de magistri Godfried en Hendrik, die in het repertorium niet schijnen voor te komen. Ook de welbekende dominiikaanse magister Walter van Trier, testamentuitvoerder van hertog Hendrik III van Brabant († 1261), treft men er niet aan. In de bijlagen van het bekende werk van G. Kurth, *La Cité de Liège* (I, 312 en II, 312) duiken in 1276 een magister Willem van Sint-Paulus (-kapittel te Luik?) en in 1330 een meester Albrecht van Beaucourt, kanunnik van Sint-Paulus te Luik, op; in het repertorium hebben wij ze tevergeefs gezocht. In het leenboek van Adolf van der Marck (ed. E. Poncelet, *Le livre des fiefs ... sous Adolphe de la Marck*, Brussel, 1898, geciteerd in de bibliografie!) vonden wij nog een aantal meesters: aldus in 1315 Johannes Coufin, klerk te Bouillon; in 1320 Florentius Johannes, pastoor te Hoei (misschien te identificeren met magister no. 134 Florent van Hoei, die daar gesitueerd wordt in de periode 1279-1300); in 1333 de reeds overleden meester Hendrik, *rector scholarum* te Sint-Truiden en zijn weduwe Katharina, en in 1317 Werricus van Parvis of Dimicator of Le Scremisseur en Laurentius Pikart, in 1333 wijlen Diederik van Villare, in 1327 Jan Brioles van Hoei, en in 1319 Filips Bremon...., in 1314-1317 Werricus de Yva, geneesheer te Hoei, in 1314 Diederik Li Pourpointiers van Hoei. Zij hadden als zekere of als mogelijke magistri moeten opgenomen worden, om van minder waarschijnlijke gevallen die daar ook als 'meester' worden betiteld nog niet te spreken.

Naast de zeventhonderd in lijst gebrachte magistri uit de jaren 1200-1350 konden wij er dus, zonder veel zoekwerk, een twintigtal vinden die door de auteur geïgnoreerd werden. Op het eerste gezicht lijkt een dergelijk tekort niet zo ernstig en niet van dien aard om de representativiteit van de bijeengebrachte gegevens te doen betwijfelen. Het heeft er echter de schijn van dat de lacunes niet volledig willekeurig gespreid zijn en eerder in bepaalde groepen terug te vinden zijn, zodat bepaalde veralgemeningen en statistische analyses wat

scheefgetrokken blijken. Naast de twee door de auteur als magistri bekende Leuvense predikheren (I, 203) moet men een derde stellen. De auteur vernoemt geen enkele universitair geschoolde stads- of schepenkerk in Brabant (I, 341-343), terwijl er voor Leuven twee bekend zijn (Walter van Herent aan de auteur bekend als magister no. 159, maar zonder zijn stedelijke functie en Mathias van Aarschot – in het repertorium onder no. 573 terecht als schepenkerk beschreven –) en voor 's-Hertogenbosch één: de hiervoor genoemde meester Daniël. Aan de door de auteur samengebrachte vijftig medici (I, 179) moet men er minstens drie toevoegen. Het zou daarom wel kunnen dat de auteur het belang onderschat van de leken-magistri en van de meesters die buiten het Luikse prinsbisdom actief waren. Dit hangt natuurlijk samen met haar mindere aandacht voor archieffondsen van steden en wereldlijke instellingen en van archieffondsen uit Nederland. Signaleren wij ook het ontbreken in de bibliografie van T. Kaeppli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum medii aevi* (Rome, 1970).

Een aandachtiger lectuur van haar bronnen en literatuur had de auteur onnauwkeurigheden en tekorten kunnen besparen. Zo leest men met enige verbazing dat men de instelling van een stadsklerk vóór 1350 in het Luikse niet zou hebben gekend. In 1276 zijn echter een Luikse stadsklerk Johannes (bewijsstukken bij G. Kurth, ed., in *La Cité de Liège*, I, 313 en 317), in 1314 een Luikse schepenkerk Jean genaamd de la Ville (S. Bormans, E. Schoolmeesters, ed., *Cartulaire de Saint-Lambert*, III, 134) en in 1326 Tilkin een stadsklerk van Maastricht (E. Poncelet, ed., *Le livre des fiefs ...*, 308-309) bekend; Jan van Hocsem (I, 343 en II, 349) was zoals P. Avonds in de geciteerde bijdragen aantoonde niet zo maar een raadgever van de stad Leuven, maar de stedelijke pleitbezorger bij het bekende Luikse Vredesgerecht. Magister no. 159 wordt in de Leuvense archieven, geanalyseerd door J. Cuvelier, lang vóór 1314 gesignaleerd, onder meer in 1307. Hij was ook procurator van de H. Geesttafel, bezat onroerende goederen in de stad en was, zoals reeds gezegd, ook stadsklerk. Meester no. 355 wordt in een inventaris van archieven bewaard in het Stadsmuseum van Leuven reeds genoemd in 1273 (dus vóór 1275); meester Hugo (no. 366) wordt reeds vier jaar vóór 1334 vermeld (E. Poncelet, ed., *Le livre des fiefs...*, 379); meester Willem van Heure (no. 279) was leenman van Adolf van Luik en had een broer Rigaud; hij was ook in 1328 nog stadhouder van de Luikse proost (E. Poncelet, *Le livre des fiefs...*, 320 en 385); magister no. 60 van wie de laatste vermelding in het repertorium van 1288 dateert is in 1319 genoemd als de overleden vader van Jan Martéal (*ibidem*, 225); meester no. 573 wordt nog in de inventaris van J. Cuvelier vermeld in 1318 (met zijn twee natuurlijke kinderen); een meester Simon van Geldenaken komt reeds in 1227 voor in de regestenlijst van het Maagdendal-archief, terwijl het gelijknamige personage in het repertorium (no. 708) pas in 1245 (of 1247 (?), zoals enkele regels verder in II, 442) verschijnt; meester Niklaas van Doornik (no. 602) wordt geciteerd in 1276 (G. Kurth, *La Cité de Liège*, I, 312-313), terwijl de auteur hem uitsluitend kent als een in 1284 overleden personage; meester Amel (no. 602) is reeds in 1268 (dus niet sinds het begin van 1272) deken van Sint-Denijs te Luik volgens een regest van A. Verkooren; nog na 1260 wordt Hendrik van Kuntich (no. 305) vermeld, onder meer in 1278 in de regesten van het fonds van de abdijs van Rotem; no. 237 is een lid van een patricische familie uit Leuven, waartoe ook de welbekende meier Pieter Couthereel behoorde; no. 196 Gerard van Leuven gezegd van Dormaal is een lid van de Leuvense patriciersfamilie van Dormaal; Godfried Blancard (no. 236) was lid van een patricische familie uit Leuven, maar de referenties uit noot 1 aldaar hebben in feite geen betrekking op dit personage en bewijzen uiteraard niet dat de meester de zoon van een Leuvense *sous-bourgmestre* was; een dergelijke functie bestond trouwens niet eens in het middeleeuwse Leuven; II, 295: Gossoncourt is geen gehucht te Leuven,

maar een vroegere gemeente bij Tienen, waartoe het nu behoort; hoe schrikwekkend ook de pest van 1348/1349 (in feite 1347/1350) mag geweest zijn, dat zij in 'enkele maanden meer dan de helft van de Westeuropese bevolking deed verdwijnen' (II,11) is toch een wat al te voortvarende uitspraak.

De raadpleegbaarheid van deze twee omvangrijke boekdelen die in de toekomst als biografisch repertorium en als referentiewerk voor zeer verscheiden terreinen van de menselijke samenleving zullen worden gebruikt, had allicht nog gewonnen door uitvoeriger en vollediger indices die bijvoorbeeld ook de geslachtsnamen en alle plaatsnamen en instellingen zouden bevatten.

De beide monumentale werken van mevrouw Renardy zijn dus zeker niet volmaakt maar wie kan het haar kwalijk nemen bij een dergelijke onderneming. In feite verdient zij gelukwensen om haar moed omdat zij niet gearzeld heeft haar materiaal en haar conclusies ten dienste te stellen van allen, ondanks het risico dat elk vorser op zijn terrein haar op foutjes en onvolkomenheden zal kunnen betrappen.

R. van Uytven

D.E.H. de Boer, D.J. Faber en H.P.H. Jansen, ed., *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode*, serie III, *De rekeningen van de gerechtelijke ambtenaren*, Deel 1393-1396 (*Baljuwen en drossaards*) (RGP, Grote Serie 174; Den Haag: Nijhoff, 1980, xxxviii + 125 blz., f 30,—, ISBN 90 247 9006 9).

In principe dient een recensent zich te houden aan de informatie die hem via het ter bespreking toegezonden boekwerk heeft bereikt. Ik stel dit nog maar eens met nadruk om te verantwoorden waarom het momenteel onmogelijk is zich een afgerond oordeel te vormen over de onderhavige publikatie, die het eerst gereedgekomen en ter perse gebrachte deel betreft van een groter rekeningenproject. Op bladzijde xxxi van het nu verschenen deel wordt de gebruiker duidelijk dat hij nog een algemene inleiding bij het gehele kruisjaar te verwachten heeft. Nu wil het nog wel eens vaker voorkomen dat een inleiding eerst jaren ná een teksteditie verschijnt, maar in dit geval acht ik het toch een grote omissie dat men in het ongewisse blijft over de context, waarin deze publikatie tot stand gekomen is. Men hoeft toch niet van groot organisatietalent blijk te geven om tenminste in het eerst te verschijnen deel summier informatie te verschaffen omtrent het hoe en wat van een serie. De pré's voor de keuze rekeningen uit een kruisjaar of zoals hier gebeurt een korte kruisperiode (1393-1396) integraal uit te geven moeten toch betrekkelijk eenvoudig te verantwoorden zijn. In dat verband hoef ik maar te verwijzen naar de behartenswaardige woorden die door W. Prevenier indertijd gewijd werden aan de wijze waarop in het huidige tijdsgewricht op verantwoorde manier rekeningen kunnen worden uitgegeven¹. Datzelfde geldt natuurlijk ook ten aanzien van editietechnieken en annotatie, want grote tekstkritische problemen zullen zich bij dit soort administratieve bronnen nauwelijks voordoen. Bovendien mag men aannemen dat de richtlijnen hiervoor bij de uitgevers en speciaal bij de leden van de Werkgroep 'Holland 1300-1500' die voor dit deel het basiswerk verrichtten van meet af aan bekend waren. De gebruikers van dit deel zouden bij deze informatie zeer gebaat zijn.

1. W. Prevenier, 'Financiën en boekhouding in de Bourgondische periode. Nieuwe bronnen en resultaten', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXXXII (1969) 469-481.